

O'ZBEKISTONDA MOLIYA VA BANK XIZMATLARI BOZORINI YANADA RIVOJLANTIRISH

Jumayeva Guzal Sherxon qizi,
magistrant,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Annotatsiya. Respublikamizda bank-moliya tizimi barqarorligini ta'minlashga katta e'tibor berilayotganligi tufayli mamlakatimizda barpo etilgan bank-moliya tizimining barqaror va ishonchli faoliyat yuritishi, uning jahon moliya bozoridagi nufuzining ortib borishi, shuningdek, mamlakatimizni modernizatsiya qilish yo'lidagi dadil qadamlarimiz dunyo jamoatchiligi, shuningdek, qator nufuzli xalqaro moliya tashkilotlari tomonidan e'tirof etilmoqda. Ushbu tezisda yurtimizda bank va moliya xizmatlari bozorini yanada rivojlantirishdagi muammolar va ularga bo'lgan taklif, mulohazalarimizni yoritishga harakat qilamiz.

Kalit so'zlar: moliya, bank, moliya bozori, bank xizmatlari, raqamli iqtisodiyot.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida, shu jumladan, bank-moliya tizimida o'tkazilayotgan islohotlar natijasida zamonaviy jahon andozalariga va talablariga mos keladigan moliya-bank tizimi hamda bozor infratuzilmasi bosqichma-bosqich shakllantirilmoqda, moliya-bank sohasini yanada erkinlashtirishga qaratilgan qator qonunchilik tashabbuslari va ulardan kelib chiquvchi muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida bank tizimi, uning xizmatlari va moliya bozorini isloh qilishni yanada chuqurlashtirish va barqarorligini oshirish, bank tizimiga aholi hamda xorijiy investorlarning ishonchini yanada mustahkamlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo'llagan holda, ko'rsatilayotgan bank xizmatlarining turi va xizmatlar bozori ko'lamining kengayib borishi hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda tijorat banklari esa e'tiborni bank-mijoz yoki mobil ilovalar kabi masofaviy xizmat ko'rsatish kanallariga qaratgan holda o'z bizneslarini mijozlarga xizmat ko'rsatishni soddalashtirish yo'nalishi bo'yicha faol ravishda o'zgartirmoqda. Biroq davlat banklari O'zbekistondagi milliy bank tizimining salbiy natijasining asosiy manbai bo'lib qolmoqda. Davlat aktivlariga ega bo'lgan tijorat banklarida hukumatdan olingan mablag'lar ulushi hali ham yuqori hisoblanadi. 2018-2020-yillarda kredit tashkilotlari soni 55 taga yetdi, shu jumladan, 4 ta tijorat banklari (Poytaxt bank, Tengebank, TBC Bank, Anor Bank), 33 ta mikro kredit tashkilotlari va 18 ta lombardlar. 2021-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, tijorat banklari aktivlari 366, 1 trln. so'mga yetdi va 2017-yilga nisbatan 120 foizga o'sdi. Ushbu davrda o'rtacha yillik real o'sish 24,1 foizni tashkil etdi. Valyuta siyosatining liberallashtirilishi

natijasida bank sektorida dollarlashuv darajasi sezilarli darajada pasaydi. Xususan, 2017-yilda banklarning xorijiy valyutadagi aktivlarining jami aktivlaridagi ulushi 64 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilda ushbu ko'rsatkich 50,2 foizgacha kamaydi. Shuningdek, ushbu davrda xorijiy valyutadagi kreditlar ulushi 62,3 foizdan 49,9 foizgacha, xorijiy valyutadagi depozitlar ulushi esa 48,4 foizdan 43,1 foizgacha kamaydi. Kreditlar real o'sishi yiliga o'rtacha 38,6 foizni tashkil etdi. 2021-yil 1-yanvar holatiga iqtisodiyotga berilgan kreditlar umumiy hajmi 277 trln. so'mni tashkil etdi va 2017-yilga nisbatan 150 foizga oshdi. Mazkur davrda depozitlarning o'rtcha yillik real o'sish sur'ati 18,5 foizni tashkil etdi. 2017-yil sentyabr oyida valyuta siyosatining liberallashtirilishi va milliy valyutaning erkin harakati natijasida so'nggi 4 yil ichida bank sektori rivojlanishida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. 2019-yil fevral oyida O'zbekiston tarixida birinchi marta hukumat tomonidan 1 mlrd. AQSh dollari miqdoridagi suveren yevrobondlari muvaffaqiyatli joylashtirilgandan so'ng, bir nechta tijorat banklari uzoq muddatli kapital jalb qilish maqsadida xalqaro moliya bozoriga kirishdi. 2019-yil noyabr oyida O'zsanoatqurilishbank London fond birjasida 300 mln. yevrobondlarini chiqarib tijorat banklari orasida birinchi qadamni tashladi. 2020-yil oktyabr oyida Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki London fond birjasidan 300 mln. dollar mablag' jalb qildi. Noyabr oyida esa Ipoteka bank ham 300 mln. dollar miqdorida yevrobondlarini joylashtirdi va xalqaro kapital bozori ishtirokchisiga aylandi.

Mutaxassislar taqdim etgan tahlillar O'zbekistonda moliya bozorining likvidligi talab darajasida emasligini ko'rsatadi. Ikkilamchi bozorning mavjud holati va aholi boshqa qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilarining moliya bozoridagi faoliyatini susaytirmoqda. Iqtisodiyotning real sektori va moliya bozoridagi uzilishlar sababli korxonalarga investitsiya mablag'larini jalb qilish uchun moliya bozorining zamonaviy vositalaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelinyapti. O'zbekiston Respublikasining bank tizimi yuqori konsentratsiya mavjudligi bilan ajralib turadi: barcha bank aktivlarining 84 foizi hanuzgacha davlat ulushi mavjud banklarga tegishli, 64 foizi esa 5 ta yirik banklarga (Milliy bank, Asaka bank, O'zsanoatqurilishbank, Ipoteka bank va Agro bank) tegishli. Davlat ulushi mavjud banklar depozitlarining kreditlariga nisbati 32,9 foizni tashkil etadi. Taqqoslash uchun, xususiy banklarda bu ko'rsatkich qariyb 96 foizni tashkil etadi. Jismoniy shaxslar depozitlari bank tizimidagi jami depozitlarning atigi 24 foizini tashkil etadi, bu YaIMning taxminan 5 foizini tashkil etadi. Bugungi kunda aholi jamg'armalarini bank-moliya tizimiga jalb qilish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, kreditlash, jamg'arma-depozit, pul o'tkazmalari, hisob-kassa amaliyoti, sug'urtalash, inkassatsiya, moliyaviy kafolatlash va valyuta oldi-sotdisi kabi moliyaviy xizmatlar ko'rsatish yurtimizda lozim darajada, xalqaro standartlar asosida yo'lga qo'yilmaganligi, iqtisodiy rivojlangan davlatlar tajribasida keng qo'llaniladigan birja, lizing, reytinglash,

qayta sug'urtalash, brokerlik, mulkni baholash, moliyaviy maslahat berish, moliyaviy resurslarni ishonchli boshqarish kabi xizmatlarni ko'rsatish kutilgan natijalarni bermayapti.

Bank tizimi samaradorligini va banklarning moliyaviy barqarorligini oshirish, shuningdek bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda bank tizimida davlat ulushini kamaytirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020–2025-yillarda O'zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish Strategiyasi to'g'risida" farmoni qabul qilindi. Ushbu Farmonga muvofiq, Ipoteka bank, O'zsanoatqurilishbank, Asakabank, Aloqa bank, Qishloq Qurilish bank va Turon bankni xususiylashtirish to'g'risida qaror qabul qilindi. 2020-yilda strategiyani amalga oshirish doirasida Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC) Ipoteka bankka bankni xususiylashtirishni qo'llab-quvvatlash va kichik va o'rta biznesga kreditlarni ko'paytirish uchun o'zbek so'mida 35 mln. AQSh dollari miqdorida kredit ajratdi. Bundan tashqari, "O'zsanoatqurilishbank" transformatsiya dasturini amalga oshirishni boshladi. Bank o'zining biznes modelini tijoratlash va korporativ boshqaruvni isloh qilish bo'yicha birinchi qadamlarni qo'ydi. 2020-yilda "O'zsanoatqurilishbank" va Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki o'rtasida mahalliy ishlab chiqaruvchilar, eksportyorlar, kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish uchun 40 mln. dollar miqdorida kredit liniyasini jalb qilish to'g'risida kredit shartnomasi imzolandi. Bank anderayting joriy etdi va bu kreditlash operatsiyalarini xodimning ishtirokisiz amalga oshirishga imkon beradi. Pandemiya va O'zbekistonda joriy qilingan lokdaun masofaviy bank xizmatlarini jadal rivojlanishiga yordam berdi. Xususan, 2021-yil 1-yanvar holatiga masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni 14,5 mln. kishini tashkil etdi (shundan 13,7 mln kishi jismoniy shaxslar, 822 ming kishi tadbirkorlik sub'yektlari) bu o'tgan yilning shu davriga nisbatan 30 foizga ko'proqdir. Markaziy bank tomonidan raqamli banklar va fiiallarning ishlashiga litsenziya berilishi ham bank-moliya tizimini yanada raqamlashtirishga turtki bo'ldi va mijoz va bank o'rtasidagi munosabatlarda zamonaviy yondashuvlarni vujudga kelishiga sabab bo'ladi, innovatsiyalar, fan-texnika taraqqiyotini jadallashtiradi va shu asosda xalq farovonligini yanada oshirishga xizmat qiladi. O'zbekiston moliya bozorini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish uchun quyidagi ishlarni olib borish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- jahon amaliyoti talablariga muvofiq O'zbekiston moliya bozori faoliyatini tartibga solish, nazorat qilish va barqaror rivojlanishini ta'minlash, shuningdek, moliyaviy xizmatlar bozori ishtirokchilari va investorlarining huquqlarini himoya qilishning qonunchilik asoslarini yanada takomillashtirish;

- jahon standartlari talablariga muvofiq moliya bozorini yanada erkinlashtirish, uning barqarorligi va kapitallashuv darajasini oshirish;

- mamlakatimiz moliya bozori raqobatbardoshligini mustahkamlash va uning yangi segmentlarini shakllantirish;

– O‘zbekistonda iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash, shuningdek, ustuvor ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni amalga oshirish uchun resurslarni shakllantirish, investitsiyalarni jalb qilish hamda sohalar va korxonalar o‘rtasida samarali kapital oqimini tashkil etishda moliya bozori salohiyatidan yanada keng foydalanish;

– tijorat banklari va nobank moliya institutlarining investitsion faolligini yanada kuchaytirish hamda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va investitsion loyihalarni moliyalashtirishdagi ishtirokini yanada kengaytirish;

– moliya bozorini yanada rivojlantirish hamda mablag‘lardan samarali foydalanish maqsadida moliya bozorida hisob-kitob, kliring tizimi barqarorligini oshirish va unga zamonaviy xalqaro tajribalarni joriy etish;

– moliya bozorida innovatsiyalarni yaratish maqsadida moliyaviy aktivlar sekyuritizatsiyasi uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratish;

– moliya bozoridagi likvidlikni tartibga solish maqsadida REPO, SVOP operatsiyalarini yanada rivojlantirish;

– moliya bozorida faoliyat yurituvchi moliya institutlari tomonidan xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish hamda zamonaviy moliyaviy xizmatlar ko‘lamini yanada kengaytirish.

Milliy iqtisodiyotimizni modernizatsiya qilishda mamlaktimizda shakllanib borayotgan qimmatli qog‘ozlar bozori salohiyatidan ichki va tashqi investitsiyalarni jalb etishning ishonchli vositasiga aylantirish muhim ahamiyatga ega. Bu borada, quyidagilarni taklif etamiz:

– tijorat banklari tomonidan obligatsiyalar va depozit sertifikatlarini muomalaga chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan jarayonlarni yanada soddalashtirish va ularning emitentlar hamda investorlar uchun jozibadorligini oshirish;

– Bazel qo‘mitasining yangi tavsiyalariga muvofiq bank kapitali tarkibida barqaror elementlar, ya‘ni oddiy aksiyalar salmog‘ini ortirish;

– qimmatli qog‘ozlar ikkilamchi bozorini faollashtirish, subordinar qarzning hajmlarini kengaytirish;

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasi a‘zolariga 2018-yilda amalga oshirilgan asosiy ishlar yakuni va O‘zbekiston Respublikasini 2019-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Murojaatnomasi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bank-moliya sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2019-yil 31-oktabrdagi PQ-4503-sonli qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamsining “2020–2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2020-yil 8-iyundagi VMQ-365-sonli qarori.